

UDK 811.163.42'282(091)

811.163.42'373.611

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen 15. VII. 2009.

Prihvaćen za tisak 17. XII. 2009.

Barbara Štebih Golub

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

bstebih@ihjj.hr

PREFIKS *NE-* U KAJKAVSKOME KNJIŽEVNOM JEZIKU

U radu se raspravlja o prefiksu *ne-* u kajkavskome književnom jeziku. Proučavaju se rječotvorbeni procesi u kojima sudjeluje, tvorbeni načini u kojima se javlja te se ispituje njegova frekventnost u tvorbi pojedinih vrsta riječi. Istražuju se i rječotvorbene i semantičke veze tvorenicama s predmetkom *ne-* i riječi koje su ih motivirale.

1. Tvorba riječi u kajkavskome književnom jeziku – neorganskom idiomu koji je funkciju standardnoga jezika na području sjeverne, banske Hrvatske imao od 16. st. do pojave hrvatskoga književnog jezika štokavske osnovice – nije do sada bila predmetom interesa i istraživanja kroatista i slavista. U ovom ćemo radu opisati i analizirati samo mali segment rječotvorbenih procesa u književnoj kajkavštini: riječi s tvorbenim formantom *ne-*.

Prefiks *ne-* jedan je od najplodnijih predmetaka kako u književnoj kajkavštini tako i u suvremenome hrvatskome standardnom jeziku. Svoje smo istraživanje proveli na 1820 riječi ispisanih iz *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (KRJ). Ispisali smo sve riječi koje u svojem sastavu sadržavaju *ne-* bez obzira na to je li on dio njihove tvorbene strukture ili samo morfemske, što se utvrdilo daljnjom analizom¹.

U korpusu je zabilježeno najviše pridjeva (1069), slijede imenice (428), prilozi (304), zamjenice (10), glagoli (8) i jedan prijedlog. Sve ispisane riječi nisu

¹ Primjerice *nejasnoća* je 'svojstvo onoga što je *nejasno*', odnosno riječ je o imenici motiviranoj pridjevom. Ta riječ stoga nije nastala prefiksacijom, već sufiksacijom i *ne-* nije dijelom njezine tvorbene već samo morfemske strukture.

nastale isključivo prefiksalsnom ili prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom, već ih je znatan dio rezultat konverzije ili sufiksalnog izvođenja od negiranih pridjeva. Ipak, najveći je dio riječi nastao prefiksacijom, slijede konverzija, sufiksacija i prefiksalsno-sufiksalsna tvorba.

2. Kao i u suvremenom jeziku², među riječima s tvorbenim formantom *ne-* najčešći su pridjevi, slijede imenice, a potom priloz i zamjenice. Prefiks *ne-* načelno nije plodan u tvorbi glagola.

U našem je korpusu zabilježeno šestotinjak pridjeva nastalih prefiksacijom (npr. *nebrz* ‘koji nije brz, spor’, *nečist* ‘1. prljav; 2. nemoralan; 3. krive vjere’, *nekrvav* ‘koji nije obliven ili uprljan krvlju’, *nesramen* ‘1. besraman, bestidan, bezobrazan; 2. razvratan; zavodljiv, pohotan’, *nevgoden* ‘neugodan, nedrag’, *nežidek* ‘nepokretan’).

U kajkavskome su književnom jeziku vrlo česti³ i negirani glagolski pridjevi trpni (npr. *nemeđen* ‘neomeđen’, *nepokaran* ‘nekažnjen’, *nerasečen* ‘nerasječen’, *nespelduvan* ‘koji nije do kraja oblikovan’, *nezakrit* ‘nepokriven’), kao i negirani participi sadašnji (npr. *negibajući* ‘koji se ne miče’, *nehoteći* ‘koji što čini protiv volje’, *neleteći* ‘koji ne može letjeti’, *nepadajući* ‘koji ne pripada k čemu’, *neznajući* ‘koji ne zna’). Jedna je od osobitosti književne kajkavštine da su se u njoj očuvali participi i da su vrlo česti. Dok se u KRj-u participi i glagolski pridjevi trpni ne obrađuju kao zasebne natuknice, već se samo bilježe kao potvrđeni oblici odgovarajućih glagola, negirani participi i negirani glagolski pridjevi trpni donose se kao posebne natuknice. Đ. Otašević (1996: 165) komentirajući isti leksikografski postupak u *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (RSANU) i *Rečniku matice srpske* (RMS) zaključuje: „Ovo pokazuje da prisustvo prefiksa *ne-* slabi glagolska obeležja i olakšava po-pridevljavanje trpnih prideva“.

Registrirano je šezdesetak imenica nastalih prefiksacijom motivirajućih imenica s kojima ulaze u razne vrste antonimijskih odnosa⁴ (npr. *nedoba* ‘loše, nepovoljno doba’⁵, *nedomorodec* ‘nedomoljub’, *neistina*, *nekrivica* ‘ono što je suprotno od krivice, nevinost’, *netek* ‘osobina neukusne hrane ili neukusnog pića’, *nežmah* ‘pomanjkanje teka, gađenje, odvratnost’).

Od priloga nastalih prefiksacijom najbrojniji su oni otpriloškoga podrijetla koji su dodavanjem predmetka dobili značenje neodređenosti (npr. *negde*, *neg-*

² Usp. Radović-Tešić 1985., Klajn 2002.

³ U našem ih je korpusu 358.

⁴ V. detaljnije dio 6.

⁵ Značenja donosimo prema *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Ako se riječ oblikom i značenjem ne razlikuje od riječi suvremenoga jezika, značenje ne bilježimo.

di, nekajder ‘nekoliko, nešto’, *nekak, nekako, nekam, nekamo, nekud, nekuda*). Nekolicina priloga iz našega korpusa nastala je prefiksacijom već postojećih priloga čijim su antonimima (npr. *nehotce, nehotomce, nehotonce* ‘nenamjerno, slučajno, nehotice’, *neprevarno*⁶ ‘istinski, iskreno’). Za priloge poput *nečuteč* ‘bezosjećajno, neosjetljivo’, *nedvoječi* ‘bez dvojbe, nedvojebeno, nesumljivo’ i *nehteč* ‘nenamjerno, slučajno, nehotice’ ne može se sa sigurnošću tvrditi jesu li nastali prefiksacijom glagolskih priloga *čuteč, dvoječi* i *hteč* ili konverzijom od odgovarajućih negiranih glagolskih pridjeva. Načelno se pretpostavlja da prilozima nastaju konverzijom od pridjeva, no smatramo da se u slučajevima poput navedenih ne može isključiti ni da su negirani prilozima prefiksali. Ipak, većina je ispisanih priloga (npr. *nečutljivo* ‘bezosjećajno, neosjetljivo’, *neda-leko, nedobrovoljno* ‘bez dobre volje, nesklono, mrzovoljno’, *neposlušno* ‘neposlušno, tvrdoglavo’) nastala popriloženjem već negiranih pridjeva⁷ pa je *ne-* dijelom njihove morfemske, ali ne i tvorbene strukture.

U korpusu je zabilježeno i devet zamjenica koje su dodavanjem predmetka *ne-* dobile značenje neodređenosti (npr. *negdo* ‘netko’, *nekaj* ‘nešto’, *neketeri, nekoj(i), nekoteri, nekteri, nešteri* ‘nekoji’, *netko, nešto*).

Već je spomenuto da prefiks *ne-* nije plodan u tvorbi glagola. Od glagola koji počinju skupom *ne* samo je *nemati* nastao prefiksacijom, dok su ostali otpridjevske (npr. *nečistiti, nečistuvati* ‘prljati, onečišćavati’ < *nečist*) i odimeničke (npr. *neprijateljiti (se)* ‘I. stvarati neprijatelje; II. stvarati si neprijatelje’ < *neprijatelj*) sufiksalne izvedenice.

3. Tijekom našega istraživanja zabilježili smo 744 riječi koje počinju skupom *ne*, no koje je rječotvorbena moguća interpretirati na više načina. Te **poli-strukture**, kako ih naziva P. A. Soboleva⁸, mogu se podijeliti u tri skupine: apstraktne imenice strukture *ne-x-oča* i *ne-x-ost*⁹ (npr. *nedarežljivost* ‘nedarežljivost, škrtost’, *nehimbenost* ‘poštenje, prevednost; iskrenost’, *nejednakoča* ‘nejednakost’, *nekrotkoča* ‘nemilosrdnost, okrutnost’, *nepravičnost* ‘nepravednost’), negirane glagolske imenice (npr. *neprebavljanje* ‘neprobavljanje’, *neslaganje, nevaluvanje* ‘nepriznavanje, tajenje’, *nevkrotenje* ‘nesavladavanje’) i pridjevi strukture *ne-x-liv* i *ne-x-ljiv* (npr. *nečutljiv* ‘1. neosjetljiv na fizičke podražaje; 2. neživ; 3. bezosjećajan, neosjetljiv, ravnodušan’, *nedobliv* ‘koji se ne može ponovno dobiti, nepovratan’, *neskončliv* ‘beskonačan, beskrajan’, *nevmočljiv* ‘koji se ne može potopiti, nepotopiv’).

⁶ Budući da nije potvrđen pridjev **neprevaren*, pretpostavljamo da je prilog nastao prefiksacijom priloga *prevarno* ‘na prijevaran način, prijevarno’.

⁷ V. detaljnije dio 5.

⁸ V. Radović-Tešić 1987: 94.

⁹ Simbol x označuje pridjevsku osnovu.

3. 1. Tvorbeno se apstraktne imenice strukture *ne-x-oča* i *ne-x-ost* mogu dvojako tumačiti: kao sufiksalne izvedenice od odgovarajućih negiranih pridjeva (npr. *batriv* ‘hrabar, odvažan, srčan, pun nade’ > ***nebatriv*** ‘plašljiv, strašljiv, malodušan’ > ***nebatrivost*** ‘strašljivost, malodušnost’) ili pak kao prefiksalne izvedenice od apstraktnih imenica (npr. *batrivost* ‘smionost, hrabrost, odvažnost’ > ***nebatrivost*** ‘strašljivost, malodušnost’). Budući da se apstraktne imenice na *-ost* i *-oča* primarno izvode od pridjeva¹⁰, prednost ćemo dati tumačenju da je i u slučaju imenica strukture *ne-x-oča* i *ne-x-ost* riječ o izvedenicama od negiranih pridjeva. Međutim, budući da za manji dio imenica nije potvrđen negirani pridjev (npr. *nesličnost* < **nesličan*, *sličnost*, *neturobnost* ‘neosjetljivost’ < **neturoben*, *turobnost*), niti drugo tumačenje ne može se posve isključiti.

3. 2. U našem je korpusu zabilježeno 85 negiranih glagolskih imenica (npr. *nečutenje* ‘1. neosjećanje, neosjetljivost; 2. neslušanje, neposluš’, *nepoštovanje* ‘nepoštovanje, omalovažavanje, prezir’, *nepotrebuvanje* ‘nepotrebnost, suvišnost’, *nevdanje* ‘bezbračnost, celibat’, *nezaufanje* ‘nepovjerenje, nepouzdanost’) koje također formalno pokazuju mogućnost dvojakog tumačenja na rječotvorbenom planu: može ih se smatrati sufiksanim izvedenicama od negiranoga glagola (*čitati* > **nečitati* > ***nečitanje***) ili prefiksanim izvedenicama prema nenegiranoj glagolskoj imenici (*čitati* > ***čitanje*** > ***nečitanje***). Protiv prvoga tumačenja govori činjenica da odgovarajući negirani glagoli ne postoje. Vjerojatno se vodeći upravo tim kriterijem S. Babić (1991: 348) negirane glagolske imenice obrađuje u prefiksanoj tvorbi. Isto čini i I. Klajn (2002: 186) ističući kako *ne-* posebnu produktivnost u smislu čiste negacije dostiže upravo u glagolskim imenicama. Taj autor spominje i da RMS uglavnom ne donosi negirane glagolske imenice zbog svijesti da je riječ više o gramatičkoj nego o leksičkoj pojavi uslijed čega se za mnoge od takvih natuknica ne bi ni mogle dati definicije nego samo gramatički opis. Kao što je vidljivo, u KRJ-u je primijenjen drugačiji leksikografski postupak, odnosno taj rječnik bilježi i negirane glagolske imenice, no upravo donošenje tvorbenih definicija uz pojedine natuknice (npr. *negovorjenje* ‘gl. im. od zanijekanoga *govoriti*; šutnja’, *neimanje* ‘gl. im. od zanijekanoga *imati*; neposjedovanje, neimaština’, *nekuhanje* ‘gl. imenica od zanijekanoga glagola *kuhati*’, *nemerkanje* ‘gl. imenica od zanijekanoga glagola *merkati*’) upućuje na to da je riječ u prvome redu o gramatičkoj pojavi¹¹.

¹⁰ „Sufiksom *-ost* izvedenice se tvore od pridjeva, a nekoliko ima izvedenih i od ostalih vrsta riječi”. (Babić, 1991: 290)

¹¹ O semantizmu negiranih glagolskih imenica v. dio 6.

3. 3. U kajkavskome književnom jeziku postoji i značajna skupina pridjeva¹² sa strukturom *ne-x-liv* i *ne-x-ljiv* pri čemu *x* označuje glagolsku osnovu. Pridjevi te skupine uvijek izražavaju kakvu nesposobnost ili nemogućnost (npr. *ne-ispukliv* ‘neiskorjenjiv’, *nepretomačljiv* ‘koji se ne može protumačiti, neobjašnjiv’, *neprilizljiv* ‘kojemu se ne može ulagivati, ulizivati’). Dok su u hrvatskome standardnome jeziku u tvorbi pridjeva toga tipa aktivni sufiksi *-iv* i *-ljiv*, u kajkavskome se književnom jeziku javljaju prefiksi *-liv* i *-ljiv*. U književnoj kajkavštini također ne vrijede ni distribucijska pravila koja je za sufiks *-ljiv* u suvremenome standardnom jeziku opisao A. Šojat¹³. Tako, primjerice, u kajkavskome književnom jeziku iza labijala *p*, *b*, *m*, *v* ne mora dolaziti sufiks *-ljiv*, već se paralelno javljaju likovi *s-liv* i *-ljiv* (npr. *nerazumliv* – *nerazumljiv*, *netrpliv* ‘nesnošljiv, netolerantan’ – *netrpljiv*, *nepriступliv* ‘nepriступaćan, nedostupan’ – *nepriступljiv*, *nedozovliv* ‘koji se ne može dozvati, opozvati, natrag vratiti’ – *nedozovljiv*)¹⁴.

Pridjeve toga tipa također je moguće tvorbeno tumačiti na više načina: kao negirane, dakle prefigurane afirmativne pridjeve (npr. *prestrašiti* > *prestrašljiv* > *neprestrašljiv*) ili kao prefiksarno-sufiksarne izvedenice od odgovarajućih glagola (npr. *prestrašiti* > *neprestrašljiv*). R. Stijović (1983: 125) i I. Klajn (2002: I, 228) ističu, međutim, da pridjevi poput *neizvodljiv*, *nemjeriv* i *neprevodiv*, nisu negacije pridjeva bez prefiksa, tj. nisu sekundarne riječi u odnosu na odgovarajuće pridjeve bez predmetka (*izvodljiv*, *mjeriv*, *prevodiv*) jer za ovima drugima postoji bitno manja potreba zato što ne znače rjeđu osobinu, a često pridjev bez prefiksa ni ne postoji. Od 302 pridjeva strukture *ne-x-liv* i *ne-x-ljiv* iz našega korpusa za 171 pridjev postoji afirmativni, neprefigurani pridjev (npr. *neispunliv* ‘neispunjiv’ < *ispunliv* ‘ispunljiv’, *nepovrnliv* ‘nepovratan’ < *povrnliv* ‘povratan’, *nezamrzliv* ‘koji se ne može zamrznuti’ < *zamrzliv* ‘koji se može zamrznuti’), dok 131 pridjev nema nenegirani oblik (npr. *nedozovljiv* ‘kojega se ne može dozvati’, *neljubiv* ‘kojega je nemoguće voljeti’, *nevdatliv* ‘koji se ne može vjenčati’). Stoga valja pretpostaviti da pridjevi strukture *ne-x-liv* i *ne-x-ljiv* nastaju dvama tvorbenim načinima: prefiksacijom, ako postoji afirmativni pridjev, ili prefiksarno-sufiksarnom tvorbonom, ako afirmativnoga pridjeva nema.

¹² Ekscerpirali smo 302 pridjeva toga tipa.

¹³ V. Šojat 1959: 98.

¹⁴ Isto se tako oba sufiksa, *-liv* i *-ljiv*, javljaju iza *t* (*nezasitliv* ‘nezasitan’ – *nezasitljiv*), *s* (*neisprosliv* ‘neizprosov’ – *neisprosljiv*), *z* (*nezmrzliv* ‘koji se ne može smrznuti, nesmrziv’ – *nezmrzljiv*), *č* (*nepovračliv* ‘nepovratan’ – *nepovračljiv*), *š* (*neprestrašliv* ‘neustrašiv, hrabar’ – *neprestrašljiv*), *ž* (*nerazdružliv* ‘nerazdvojiv, neodvojiv’ – *nerazdružljiv*), *j* (*neizbrojliv* ‘neizbrojiv’ – *neizbrojlijiv*), *nj* (*nepremenliv* ‘nepromjenjiv’ – *nepremenlijiv*), odnosno u svim položajima u kojima se u standardnome jeziku javlja sufiks *-ljiv*.

Analizirajući značenje pridjeva na *-iv* i *-ljiv* u hrvatskome standardnom jeziku, A. Šojat (1959.) smatra da se može govoriti o dvama osnovnim značenjima takvih pridjeva i razlikuje “pasivno” i “aktivno” značenje¹⁵. M. Stevanović (1963.) u tom kontekstu govori o „određivanju subjekta“ i „određivanju objekta“, dok J. Šakić (1985.) razlikuje „radnju kao karakteristiku“ i „potencijal vršenja radnje kao karakteristiku“. Dok u suvremenom jeziku postoji specijalizacija sufiksâ *-iv* i *-ljiv* tj. dometak *-iv* se izdvaja kao nositelj pasivnoga značenja i predstavlja opoziciju sufiksu *-ljiv* kojem preostaje funkcija nositelja aktivnoga značenja (*nepopustljiv: nepopustiv, neprilagodljiv: neprilagodiv*)¹⁶, u književnoj se kajkavštini sufiks *-iv* ne javlja, a dometcima *-liv* i *-ljiv* tvore se pridjevi i aktivnoga i pasivnoga značenja.

U kajkavskome se književnom jeziku, kao i u suvremenome standardnom jeziku, pridjevi pasivnoga značenja tvore od prijelaznih glagola i označuju (ne-)mogućnost vršenja kakve radnje (npr. *neiskrčliv* ‘neiskrčiv’ ili ‘koji se ne može iskrčiti’¹⁷, *neizrečliv* ‘neizreciv, neiskaziv; neopisiv’ ili ‘koji se ne može izreći’, *nepodvučljiv* ‘koji se ne može poučiti’, *nepogaslživ* ‘koji se ne može ugasiti’), dok oni aktivnoga značenja označuju kakvu stalnu osobinu (često karakternu), „svojstvo potencijalne sklonosti da se vrši radnja“¹⁸ i uglavnom se tvore od neprijelaznih glagola (npr. *nečutljiv* ‘1. neosjetljiv na fizičke podražaje; 2. neživ; 3. bezosjećajan, neosjetljiv, ravnodušan’ ili ‘koji što ne čuti’, *nerečljiv* ‘koji ne zna, ne može govoriti’, *neškodljiv* ‘1. nevin, pravedan; 2. koji nije škodljiv’ ili ‘koji ne škodi’, *nevgrešljiv* ‘nepogriješiv’ ili ‘koji ne može pogriješiti’). Naše je istraživanje pokazalo da su u književnoj kajkavištini pridjevi pasivnoga značenja znatno češći od onih aktivnog značenja (241 pridjev pasivnoga značenja : 40 pridjeva aktivnoga značenja). Međutim, ne mogu se svi pridjevi iz našega korpusa uvrstiti u jednu od dviju navedenih skupina. Naime, dio pridjeva ima “refleksivno” značenje¹⁹, odnosno tvoren je od povratnih glagola (npr. *nepomočljiv* ‘nemoćan, bespomoćan’ ili ‘koji sam sebi ne može pomoći’, *neraspadljiv* ‘koji se ne raspada; čvrst, masivan; otporan; neuništiv’, *nesramljiv* ‘nesra-

¹⁵ „Dругu kategoriju čine pridjevi s glagolskom osnovom. Te dijelim na pridjeve, koji označuju svojstvo potencirane sklonosti da se vrši radnja, pa su prema tome aktivnog vida, i na pridjeve, koji znače, da na nosiocu svojstva može (ili ne može) biti izvršena radnja, koju nosi glagolska osnova, pa u sebi imaju pasivni smisao (*upotrebljiv* rječnik, na pr. znači, da rječnik može biti upotrebljen /.../). Prve nazivam pridjevima aktivnoga, a druge pridjevima pasivnoga značenja.“ (Šojat, 1959: 98)

¹⁶ Šojat 1959: 108

¹⁷ Značenjske definicije donosimo prema KRJ-u, a tvorbene smo pridodali zbog lakše razumljivosti.

¹⁸ Šojat 1959: 98

¹⁹ Premda A. Šojat pridjeve kao što su *stidljiv* (< *stidjeti se*), *plašljiv* (< *plašiti se*) i *strpljiv* (< *strpiti se*) ubraja u pridjeve aktivnog značenja.

mežljiv, bestidan' ili 'koji se ne srami'). Stoga bi semantizam i dubinsku strukturu takvih pridjeva još trebalo detaljnije istražiti.

A. Šojat (1959: 93) ističe: „Premda i u narodnom govoru nalazimo pridjeva stvorenih sa sufiksom *-iv* i *-ljiv* s pasivnim značenjem (ima potvrda iz Istre, Like, Bukovice, Vrgade, Srbije, a bit će, da se i u drugim krajevima mogu čuti), ipak su većina tih pridjeva inovacije, stvorene naročito zbog potrebe prevođenja“. Budući da je velik broj pridjeva struktura *ne-x-liv* i *ne-x-ljiv* potvrđen samo u leksikografskim izvorima (npr. *nedostupljiv* 'nedostupan, nepristupačan' samo u Belostenčevu rječniku s. v. *impenetrabilis*; *neljubliv* 'kojega je nemoguće voljeti' samo u Jambrešićevu rječniku s. v. *inamabilis*; *nepotrebliv* 'koji se ne može namoliti za što' samo u Jambrešićevu rječniku s. v. *impetibilis*, *irrepscibilis*), moguće je da je riječ o prijevodima, odnosno kalkovima prema latinskim pridjevima.

4. U književnoj kajkavštini, kao i u suvremenome standardnom jeziku, prefiks *ne-* sudjeluje i u prefiksarno-sufiksnoj tvorbi.

Tim se tvorbenim načinom najčešće tvore pridjevi. U našem je korpusu registrirano stotinjak pridjeva strukture *ne-x-liv* i *ne-x-ljiv*, koje smo već detaljnije opisali u 3. 3., i dvjestotinjak pridjeva strukture *ne-x-(e)n* i *ne-x-(a)n*²⁰.

Sufiksi *-(a)n* i *-(e)n* sufiksi su bez određenog značenja, semantički prazni pa pridjevi koji su njima izvedeni imaju različita značenja²¹. U našem ih je korpusu većina odglagolskoga podrijetla. Iznimke su odimeničke izvedenice *neputen* 'neprohodan (o putu)', *nevusten* 'koji je bez usta, bezust' i *nevuzlen* 'gladak, ravan'. Pridjevi odglagolskoga podrijetla izvode se od inifinitiva ili od glagolskoga pridjeva trpnog (npr. *neprestajni* 'koji ne prestaje, stalan', *neprobiten* 'nepobjediv, nesavladiv', *nerasutni* 'koji se ne raspada', *nesfalen* 'nepogriješiv', *nezepan* '1. budan; 2. besan').

Prema I. Klajnu (2002: II, 265) sufiks u tim pridjevima ima agentivno, a ponekad i pasivno značenje. Polazeći od ovoga drugoga pojedini su se pridjevi specijalizirali u značenju mogućnosti, a osobito su plodne tvorenice s prefiksom *ne-* sa značenjem negirane mogućnosti izvršenja glagolske radnje. Pridjevi toga tipa prisutni su i u kajkavskome književnom jeziku (npr. *nerazdružni* 'nerazdjeljiv', *nerastajni* 'nerazdjeljiv', *nerazlomen* 'nesalomljiv, nerazlomljiv', *nevladen* 'nesavladiv').

²⁰ U kajkavskome se književnom jeziku, kao i u standardnome hrvatskom jeziku, javlja pitanje treba li sufikse *-(e)n*, *-(a)n* i *-ni* obrađivati zajedno ili odvojeno. Semantičke analize pokazuju da su sinkronijski promatrano u pitanju dva, odnosno tri sufiksa, ali da prema podrijetlu predstavljaju isti sufiks. Stoga u svojoj analizi ne obrađujemo posebno pridjeve određenog i pridjeve neodređenog vida. O toj problematici v. Grickat 1990., Babić 1991. i Klajn 2002: II, 257.

²¹ V. Babić 1991: 415 i Klajn 2002: II, 261.

Prefiksarno-sufiksarnom tvorbom nastali su prilog *neskrivce* ‘ne skrivajući se, očigledno’ i imenica *neimenjak* ‘onaj koji ne navodi svoje ime, anonimus’²².

5. Ostale ispisane riječi koje formalno sadržavaju element *ne-*, nastale su drugim tvorbenim načinima pa *ne-* u njima nema vrijednost prefiksa.

Najveći broj imenica koje počinju s *ne-* i koje nisu nastale prefiksacijom ili prefiksarno-sufiksarnom tvorbom, nastale su sufiksacijom, tj. riječ je o izvedenicama od negiranih pridjeva (npr. *nečistec*, *nečistnjak* ‘grješnik; bludnik’ ili ‘onaj koji je *nečist*’, *neprijaznik* ‘onaj koji nanosi štetu, koji nanosi zlo’ ili ‘onaj koji je *neprijazen*’, *nešpornik* ‘onaj koji ne štedi, rasipnik’ ili ‘onaj koji je *nešporen*’) i moviranim femininuma (*neprijateljica* ‘žena *neprijatelj*’, *nečisnica* ‘žena *nečistnik*’).

Sufiksarnim su izvođenjem od pridjeva nastali prilozima *neprestance*, *neprestanoma* ‘neprestano’ (< *neprestan*), *nestance* ‘neprestano’ (< *nestan* ‘koji ne može prestati postojati, stalan’) i *neznanice* ‘1. iznenada, nenadano; 2. na nepoznat način’ (< *neznan*).

Zabilježena su i dva primjera složeno-sufiksne tvorbe (*nečistohlepen* ‘sladostran, koji čezne za spolnom nasladom’, *nečistozub* ‘koji ima zubni kamenac’).

Konverzijom je nastalo 265 riječi koje formalno sadržavaju element *ne-*. Riječ je uglavnom o prilozima nastalima prema odgovarajućim pridjevima (npr. *nedobno* ‘nepravodobno’ < *nedoben* ‘nepravodoban’, *neslobodno* < *nesloboden*, *nesporno* ‘rastrušno’ < *nesporen* ‘rastrušan’, *nesramežljivo* < *nesramežljiv*), no zabilježeno je i dvadesetak poimeničenih pridjeva (npr. *nečist* ‘blud, bludnost, spolni nagon’, *neprijazen* ‘netrpeljivost, neprijateljstvo’, *nevidljiv* ‘onaj koji se ne može vidjeti’, *neznan* ‘nepoznat čovjek, neznanac’). Prijedlog *negledeć* ‘bez obzira’ također je nastao konverzijom od priloga. Fitonim *neteknimese* ‘bot. nedirak, nedirac; *imaptiens noli tangere*’, potvrđen samo u Patačičevu rječniku, sraslica je i kalk prema latinskome „*noli me tangere*“.

6. Među lingvistima postoje znatne razlike u određivanju značenja prefiksa *ne-*, odnosno semantičkog odnosa riječi koje sadrže taj predmetak i nenegiranih riječi kojima su motivirane, što Đ. Otašević (1996.) objašnjava različitim shvaćanjem pojma negacije i negiranja.

U *Hrvatskoj gramatici* (1997: 839) o česticama *ne-* i *ni-* stoji: „Obje čestice preinačuju pozitivno značenje imenice, pridjeva i priloga u negativno: *sreća* – *nesreća*, *sposoban* – *nesposoban*, *sretno* – *nesretno*, a značenje upitno-odnosnih zamjenica *ne-* mijenja u neodređeno: *tko* – *netko*, *kakav* – *nekakav*, *koji* – *nekoji*...“.

²² Nije riječ o prefiksarnoj izvedenici od riječi *imenjak* jer riječi nisu antonimi.

O. Ristić (1961/2: 385) pišući o predmetku *ne-* zaključuje da „ova rečca u imeničkim i pridevskim kompozitama uglavnom označava ili nešto suprotno od onoga što je u osnovnoj reči (*nebriznost: brižnost*) ili negira, poriče pojam koji je osnovnom rečju dat (*neuk – onaj koji ne zna*)“.

S. Babić (1991: 377) ističe da prefiks *ne-* izriče lišenost i da niječe svojstvo osnovne riječi (*nebiće, nebitak, neborac*). Osim nijekanja, riječi s tim predmetkom dobivaju i dodatna značenja koja proizlaze iz nijekanja osnovnog značenja: a) riječ označuje suprotno svojstvo, stanje (*nemir, nemoral, nepravda*), b) prefiks daje značenje ‘loš, zao’ (*nebrat, nečovjek, nedjelo*), c) prefiks daje značenje ‘nezgodan, nepriličan’ (*nedoba, neprilika, nevrijeme*).

M. Rammelmeyer (1975: 75) smatra da je do tvorbe imenica tipa *ne-* + imenica došlo pod utjecajem njemačkoga jezika i dodaje: „In semantischer Hinsicht bewirkt die Negationspartikel nicht nur eine Verneinung, sondern beinhaltet – ebenso wie in den anderen slavischen Sprachen und ähnlich wie ihre deutsche Entsprechung *un-* – eine qualitative, und zwar negative Wertung des Begriffs, die bis zur Verkehrung ins Gegenteil reichen kann. So bedeuten die Lehnübersetzungen *nečin, nedjelo* nicht die Verneinung des Begriffs ‘Tat’, sondern charakterisieren ihn als ‘böse Tat, Untat’“. Prema tom autoru kajkavske imenice poput *nečinstvo* ‘nedjelo’ (< njem. Untat), *nekrivica* ‘ono što je suprotno od krivnje, nevinost’ (< njem. *Unschuld*), *nekršćenik* ‘onaj koji nije kršten, poganin’ (< njem. *Nichtchrist*), *nemir* (< njem. *Unruhe*), *neposluh* (< njem. *Ungehorsam*), *nepravda* (< njem. *Ungerechtigkeit*), *nered* (< njem. *Unordnung*), *nezgoda* (< njem. *Unfall*) bile bi kalkovi, a kajkavsko *ne-* bilo bi ekvivalent njemačkih prefiksâ *nicht-* i *un-*.

Analizirajući ispisani starokajkavski korpus i usporedivši klasifikacije izvedenica s *ne-* u standardnome jeziku koje nalazimo kod drugih autora²³, došli smo do zaključka da se imenice prefigurane predmetkom *ne-* u kajkavskome književnom jeziku može podijeliti u šest skupina.

1. U prvu, najveću skupinu spadaju imenice koje prefiksacijom dobivaju negativno, suprotno značenje, što bi se moglo smatrati i osnovnim značenjem predmetka *ne-* (npr. *nedelnik* ‘onaj koji nema udjela’, *nedomorodec* ‘koji nije starosjedilac, domorodac’, *nekrivica*, *neljubitel* ‘onaj koji što ne voli’, *nepravica* ‘nepravda’, *neprijatelj*). Riječ je, dakle, o istokorijenskim (gramatičkim, afiksalnim) antonimima kod kojih antonimno značenje ne izražava korijen riječi, već afiksalni morfem²⁴.

²³ Ristić 1961/2., Radović-Tešić 1985., Šarić 2007.

²⁴ Usp. Šarić 2007: 84

2. Druga skupina obuhvaća imenice koje znače odsutnost onoga što znači imenica u osnovi (npr. *nekorist* ‘izostanak koristi’, *nemir*, *nesklad*, *nesram* ‘besramnost, bestidnost’, *nezakon* ‘bezakonje’, *nežmah* ‘pomanjkanje teka’).

3. Predmetak *ne-* imenici u osnovi riječi može davati i značenja ‘loš’, ‘zao’ (npr. *nečinstvo* ‘nedjelo’, *nedar* ‘lažan, loš poklon’).

4. Prefiks *ne-* imenici u osnovi daje značenje ‘neugodan’, ‘neprikladan’ (npr. *nedoba* ‘loše, nepovoljno doba’, *nezgoda*).

5. U ovu skupinu spadaju imenice u kojima predmetak ima „klasifikacijsku funkciju“²⁵ (npr. *neborci* su oni koji nisu *borci*, *nejunak* je onaj koji nije *junak*, *nevojnika* je onaj koji nije *vojnika*). U suvremenom je jeziku ta skupina prilično velika, a u novije je vrijeme proširena i negiranim etnicima kao što su *nehrvat*, *nesrbina*, *nemusliman* itd. Prefiksali toga tipa česti su i u znanstvenoj terminologiji gdje obično služe za klasifikaciju (*nemetali*).

U kajkavskome književnom jeziku tome tipu pripadaju imenica *nebog* ‘kri-
vi, lažni bog’ i brojne negirane glagolske imenice u kojima predmetak *ne-* ima funkciju čiste negacije (*nehotenje* ‘nepristajanje, odbijanje, opiranje, ustezanje’, *nekaštiganje* ‘nekažnjavanje’, *neprestajanje* ‘stalnost, vječnost’, *nepreštimavanje* ‘nepoštovanje, prezir’)²⁶.

6. Predmetak *ne-* u jednom primjeru pojačava značenje riječi u osnovi, *netuga* ‘velika, ogromna tuga’.

Pridjeve s prefiksom *ne-* prema značenjskom kriteriju, odnosno prema odnosu prefigiranoga i neprefigiranoga pridjeva, može se podijeliti u dvije skupine.

1. U prvoj, većoj skupini prefiksom se izriče suprotnost, neimanje osobine što je znači pridjev u osnovi (npr. *nebatriv* ‘plašljiv, strašljiv’, *nedlakast* ‘koji nije dlakav, bezdlak’, *neiskusana*, *nesegurena*, *nezrela*). Ovoj skupini pripadaju i pridjevi s glagolskom osnovom i sufiksima *-liv*, *-ljiv* koji imaju odgovarajuće neprefigirane oblike, a značenjska oprjeka afirmativnog i negiranog pridjeva je ostvarivost – neostvarivost (npr. *gibljiv* – *negibljiv*, *izgovorljiv* – *neizgovorljiv*, *podmitliv* – *nepodmitliv*).

2. Prefiks *ne-* s nekim pridjevima ima „odrično-protivno značenje“²⁷, odnosno njegovim se dodavanjem ne stvaraju krajnji, već srednji članovi antonimnoga slijeda (*lijep* – *nelijep* – *ružan*, *veseo* – *neveseo* – *tužan*). M. Kovačević (1993: 189) smatra da se upravo „gradualni antonimi jedini mogu smatrati

²⁵ Radović-Tešić 1985: 95

²⁶ Usp. 3. 2.

²⁷ Otašević 1995: 90

antonimima u užem smislu jer samo oni podrazumijevaju postojanje srednjeg pojma kao tačke od koje su simetrično udaljeni antonimski pojmovi kao polarne tačke skale date osobine (kvaliteta)²⁸.

Prema Lj. Šarić (2007: 89) pri definiranju vrste oprjeke koju mogu stvarati odnosi pridjeva koji izriču kvalitetu u obzir se mora uzeti mjesto koje oblik *ne-* zauzima u antonimnom slijedu. Naša se podjela kajkavskih pridjeva nastalih prefiksacijom predmetkom *ne-* temelji upravo na tome kriteriju. Naime, pridjevi tipa *neloš*, *nedobar* koji zauzimaju središnje mjesto u antonimnom slijedu između dviju riječi suprotna značenja (npr. *dobar* – *neloš* – *nedobar* – *loš*) čine jednu skupinu, dok drugoj pripadaju pridjevi kod kojih riječ s prefiksom *ne-* zauzima krajnje mjesto u slijedu sa značenjem suprotnosti kvalitete, odnosno srednje mjesto niti ne postoji (*sretan* – *nesretan*).

Kao u suvremenome standardnom jeziku, pridjevi drugoga tipa znatno su rjeđi od onih prve skupine – u našem ih je korpusu zabilježeno dvadesetak (npr. *nedrag*, *nedug*, *nelen* ‘nelijen’, *nelep*, *nepun*, *nevesel*, *nevisok*).

Prilozi s predmetkom i bez predmetka *ne-* ostvaruju iste tipove odnosa kao i pridjevi: suprotnost (npr. *hteč* – *nehteč*, *istinski* – *neistinski*, *marljivo* – *nemarljivo*, *milosrdno* – *nemilosrdno*) i odrično-protivno značenje (npr. *leno* – *nele-no*, *lepo* – *nelepo*, *veselo* – *neveselo*). Pri tome se afirmativni i negirani priloge nalaze u istom tipu odnosa kao i pridjevi čijom su adverbijalizacijom nastali (*lep* – *nelep* : *lepo* – *nelepo*).

7. Naše je istraživanje prefiksa *ne-* u kajkavskome književnom jeziku pokazalo da taj predmetak, kao i u suvremenome hrvatskom standardnome jeziku, sudjeluje u prefiksnoj i prefiksno-sufiksnoj tvorbi.

Najplodniji je u prefiksnoj izvođenju pridjeva, slijede imenice, prilozi i zamjenice. U našem je korpusu potvrđen samo jedan glagol nastao dodavanjem predmetka *ne-*, *nemati*.

U korpusu je zabilježeno i nekoliko vrsta polistruktura, tj. riječi koje je rječotvorbno moguće interpretirati na više načina: apstraktne imenice struktura *ne-x-oča* i *ne-x-ost*, negirane glagolske imenice i pridjevi strukture *ne-x-liv* i *ne-x-ljiv*.

Prefiksno-sufiksnom tvorbom nastalo je nekoliko pridjeva struktura *ne-x-(a)n* i *ne-x-(e)n*, prilog *neskrivce* i imenica *neimenjak*.

Ustanovljeno je da u prefiksanim izvedenicama predmetak *ne-* obično izriče nijekanje biti, svojstva osnovne riječi (*neprijatelj*), odsutnost onoga što imeni-

²⁸ A. Menac (1988.) dokazala je, međutim, da se tzv. srednji član ne nalazi u središtu antonimskog niza, već je bliži prvomu nego drugomu članu.

ca u osnovi znači (*nezakon*), zatim osnovnoj riječi daje značenje ‘loš, zao’ (*nečinstvo* ‘nedjelo’) ili ‘neugodan, nepriličan’ (*nedoba* ‘loše, nepovoljno doba’). U imeničkim prefiksima *ne-* također može imati klasifikacijsku funkciju (*nebog*) ili, vrlo rijetko, pojačavati značenje riječi u osnovi (*netuga*).

U tvorbi pridjeva predmetkom *ne-* obično se ističe suprotnost, neimanje osobine što ju znači pridjev u osnovi (*nedlakast*) ili odrično-protivno značenje (*nedobar*).

Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: HAZU.
- BARIĆ, EUGENIJA et al. 1999. *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. (2. izdanje). Zagreb: Školska knjiga.
- BOŠKOV, DANA 1981. Pridevska negacija prefiksima (*ne-*, *a-*, *dis-*, *bez-*). *Naš jezik*, XXV, 63–67.
- DABIĆ, BOGDAN 1984. Privativni prefiksi *ne-* i *bez-* u slovenskim jezicima. *Književni jezik*, 13/4, 191–198.
- GRICKAT, IRENA 1961./2. O nekim problemima negacije u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* XXV, 116–135.
- GRICKAT, IRENA 1961./2. O antonimiji. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VIII/1, 87–91.
- KLAJN, IVAN 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Pantenon.
- KOVAČEVIĆ, MILOŠ 1993. Od antonimije do gradacije posredstvom negacije. *Rječnik i društvo*, 189–200.
- MENAC, ANTICA 1988. “Srednji član” među pridjevskim antonimima u ruskom i hrvatskom književnom jeziku. *Filologija*, 16, Zagreb, 115–121.
- MENAC, ANTICA 1993. Iz problematike pridjevskih antonima. Pridjevi s prefiksom *ne-* u ruskom i hrvatskom književnom jeziku. *Rječnik i društvo*, str. 221–226.
- OTAŠEVIĆ, ĐORĐE 1995./6. Značenje prideva sa prefiksom *ne-*. *Naš jezik*, XXX, 89–95.
- RADOVIĆ-TEŠIĆ, MILICA 1987. Tvorba imenica s prefiksom *ne-* u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 16/1, 93–100.
- RAMMELMEYER, MATHIAS 1975. Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. *Wiesbaden: Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik*, Bd. 23.
- RISTIĆ, OLGA 1961./2. Funkcija prefiksa *ne-* u nekim imeničkim i pridevskim kompozitima. *Južnoslovenski filolog*, XXV, 385–393.

- STEVANOVIĆ, MILUTIN 1963. Pridevi s nastavcima -iv i -lživ. *Naš jezik*, 27, 197–207.
- STUJOVIĆ, RADA 1981. Prefiksacija prideva u srpskohrvatskome književnom jeziku. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXVI / 1, 99–130.
- ŠAKIĆ, JANJA 1985. *Pridevi sa sufiksom -iv / -lživ u srpskohrvatskom jeziku. Pri-lozi proučavanju jezika*, 1, 75–100.
- ŠARIĆ, LJILJANA 2007. *Antonimija u hrvatskome jeziku. Semantički, tvorbeni i sintaktički opis*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- ŠOJAT, ANTUN 1959. Pridjevski nastavci -iv i -lživ. *Filologija*, 2, Zagreb, 93–109.
- ŠIPKA, DANKO 1990. Tvorbena sredstva antonimizacije. *Jezik*, 37/5, Zagreb, 139–145.

Izvor

1984. – 2005. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika 1 – 11*. Zagreb: HAZU i IHJJ.

Das Präfix *ne-* in der kajkavischen Standardsprache

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird das Präfix *ne-* in der kajkavischen Standardsprache untersucht.

Es wird festgestellt, dass dieses Präfix bei der präfixalen und bei der präfixal-suffixalen Ableitung aktiv ist. Durch das Präfix *ne-* werden am häufigsten Adjektive, Substantive, viel seltener Pronomina und Adverbien abgeleitet. Eine Analyse von semantischen Beziehungen zwischen präfigierten und nicht präfigierten Adjektiven und präfigierten und nicht präfigierten Substantiven hat ergeben, dass mit dem Präfix *ne-* unterschiedliche Antonymentypen gebildet werden.

Ključne riječi: prefiks *ne-*, kajkavski književni jezik

Key words: prefix *ne-*, kajkavian standard language

